

KÁRPÁTALJA

1920–2020

A kárpátaljai magyarság elmúlt 100 éve

KÁRPÁTALJA 1920–2020

A kárpátaljai magyarság elmúlt 100 éve

*Cserniczkó István
Hires-László Kornélia
Karmacsi Zoltán
Márku Anita
Máté Réka
Tóth-Orosz Enikő*

2020

KÁRPÁTALJA 1920–2020. *A kárpátaljai magyarság elmúlt 100 éve*

Szerzők: Csernicskó István, Hires-László Kornélia, Karmacsi Zoltán,
Márku Anita, Máté Réka, Tóth-Orosz Enikő

Térképek: Molnár D. István

Ábrák: Csernicskó István, Hires-László Kornélia

Fényképek: Bunda Szabolcs, Fülöp László, Gazdag Mihály és
a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont munkatársai

Borítóterv: Márku Anita és Hires-László Kornélia

Tördelés: Tóth-Orosz Enikő

A borítón a munkácsi vár látható. A fotót készítette: Gazdag Mihály

Készült a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpontban

© A szerzők, 2020

Beregszász, 2020

Tartalom

Történelem	5
Demográfia	7
Oktatás	13
Egyházak	21
Nyelvi jogok	24
Nyelvhasználat, identitás	32
Gazdaság	42
Érdekképviselő	47
Válogatott források	52

MICHAEL RICH

*A Vereckei-hágó
(A fotót készítette: Gazdag Mihály)*

Történelem

Kárpátalja mint földrajzi-közigazgatási egység az első világháborút lezáró békedöntések következtében jött létre 1919-ben a(z első) Csehszlovák Köztársaság kötelékében Podkarpatszka Rusz néven. Az egy évszázaddal ezelőtti politikai döntések révén nemcsak egy újonnan létrejött állam, a Csehszlovák Köztársaság egy történeti előzmények nélküli adminisztratív egysége alakult meg, de megjelent a kárpátaljai magyar nemzeti kisebbség is. Ezt a politikai döntést az 1920. június 4-én aláírt, úgynevezett trianoni békeszerződés erősítette meg.

A 20. század folyamán a történelmi viharok több különböző államalakulathoz sodorták azt a területet, amelyet ma Kárpátaljaként ismerünk: az Osztrák–Magyar Monarchián belüli Magyar Királyság után Csehszlovákiához tartozott; egy átmeneti korszakban területének egy részén egy kérészéletű állam jött létre (Kárpáti Ukrajna); rövid ideig ismét a Magyar Királysághoz került; majd egy újabb átmeneti időszak (Kárpátontúli Ukrajna) után a Szovjetunióhoz csatolták; 1991-ben megörökölte a függetlenné váló Ukrajna (1. táblázat).

1. táblázat. A mai Kárpátalja területének állami hovatartozása

Állami hovatartozás	Időszak	A régió megnevezése	A régió státusa
Osztrák-Magyar Monarchián belül: Magyar Királyság	1867–1919	Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegye (+egy kicsi Szabolcsból és Szatmárból)	Nincs egységes és önálló közigazgatási státusa.
(Első) Csehszlovák Köztársaság	1919–1938	Podkarpatszka Rusz (Ruszinszko)	Elviekben autonóm közigazgatási egység.
(Második) Cseh-Szlovák Köztársaság	1938–1939	Podkarpatszka Rusz	Autonóm köztársaság a föderatív államon belül.
Kárpáti Ukrajna	(1938.11.2.-) 1939.3.14-16.	Kárpáti Ukrajna (Карпатська Україна)	Független állam, nemzetközi elismertség nélkül.
Magyar Királyság	1939–1944	Kárpátaljai Kormányzóság	Különleges közigazgatási egység a vármegyerendszerből kiemelve.
Kárpátontúli Ukrajna	1944.9.26– 1946.1.22	Kárpátontúli Ukrajna (Закарпатська Україна)	Független pszeudoállam, mindennemű nemzetközi elismertség nélkül.
Szovjetunió	1946–1991	Kárpátaljai terület (Закарпатська область)	Semmilyen önállósággal nem rendelkező, megyei szintű közigazgatási egység az Ukrán SZSZK-ban.
Ukrajna	1991-től	Kárpátalja megye (Закарпатська область)	Semmilyen önállósággal nem rendelkező megye.

Demográfia

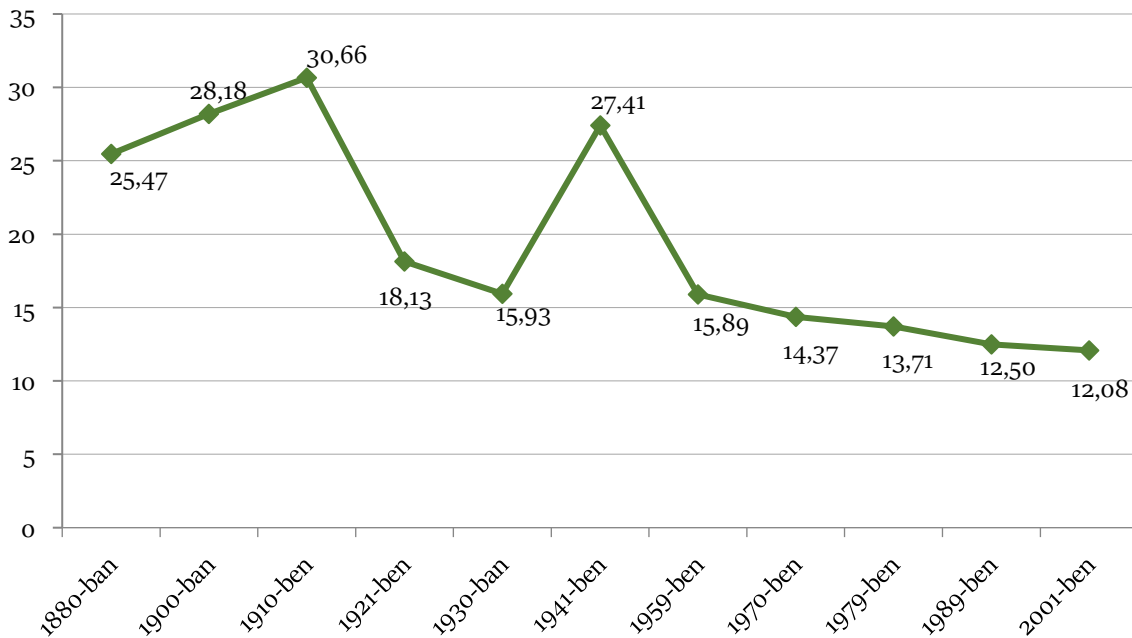
1880 és 1910 között a korabeli magyar állam területén élő ukránok/rutének száma 342 354 főről 464 270 főre *nőtt*, ezzel szemben 1910 és 2001 között a jelenlegi Kárpátalja területén élő magyarok száma 184 287 főről (1910) 2001-re 151 516 főre, 2017-re pedig 130 700 főre *csökkent*. A magyarok számának és arányának csökkenése jelentős, és összefüggést mutat az államfordulatokkal (1. és 2. ábra).

A Szovjetunió széthullása után, az 1991-ben függetlenné vált Ukrajnában az első (és máig egyetlen) népszámlálást 2001-ben szervezték. Az ország lakosságának abszolút többségét az ukránok alkották (77,8%). A legnagyobb nemzeti kisebbség az orosz volt (17,3%). A többi kisebbségi közösség száma nem érte el az 1%-os arányt. 2001-ben 156 566 fő vallotta magát magyar nemzetiségűnek (0,3%) az országban, a magyar anyanyelvűek száma 161 618 fő volt (3. ábra).

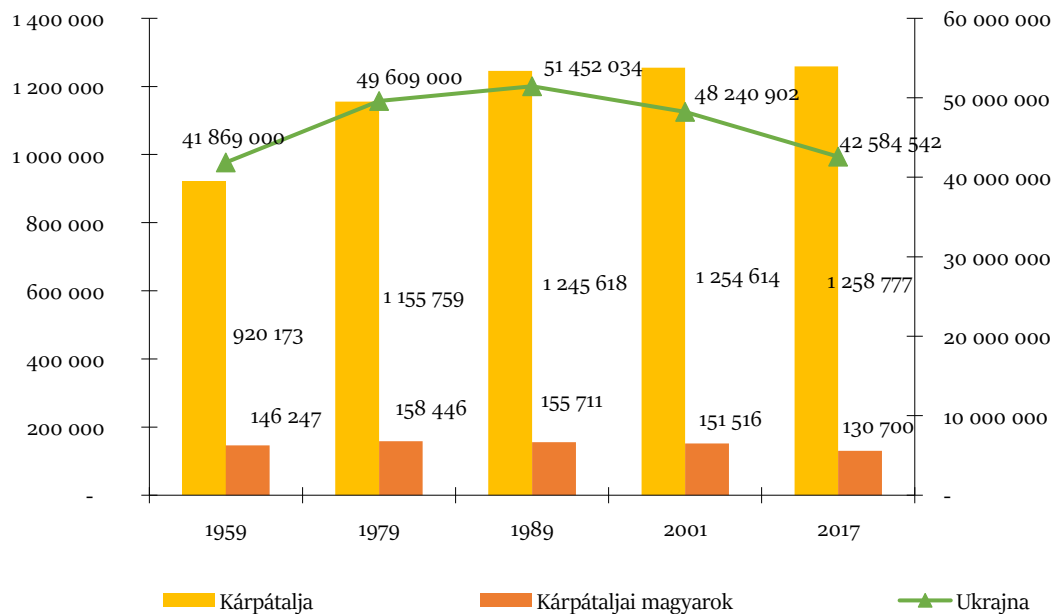
Az Ukrajnában élő magyar nemzetiségűek 96,8%-a, a magyar anyanyelvűeknek pedig 98,2%-a egyetlen régióban élt: Kárpátalja területén. Ebben a régióban az ukránok (80,5%) után a magyar nemzetiségűek alkották a legnagyobb közösséget (12,1%). A magyar anyanyelvűek száma 158 729 fő, aránya 12,7% volt 2001-ben. A magyar anyanyelvűek száma 7 123 fővel haladta meg a magyar nemzetiségűek számát.

A kárpátaljai magyarok legnagyobb része (62%-a) máig olyan településen él, ahol a magyarság abszolút többséget alkot (4. és 5. ábra).

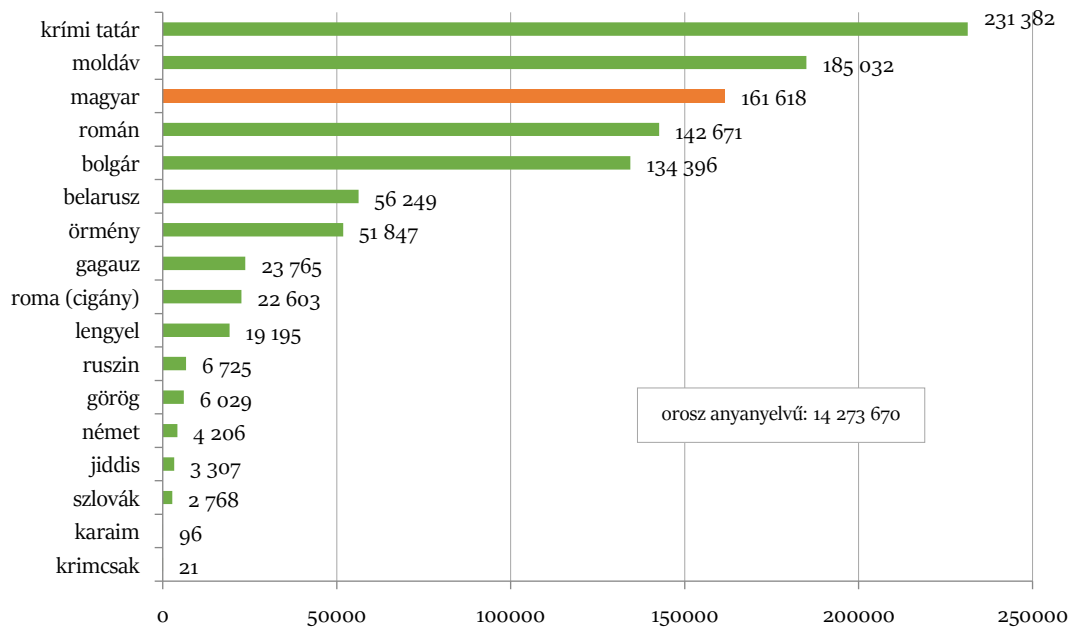
1. ábra. A magyarok %-os arányának alakulása a mai Kárpátalja területén a hivatalos népszámlálási adatok tükrében (1880–2001)

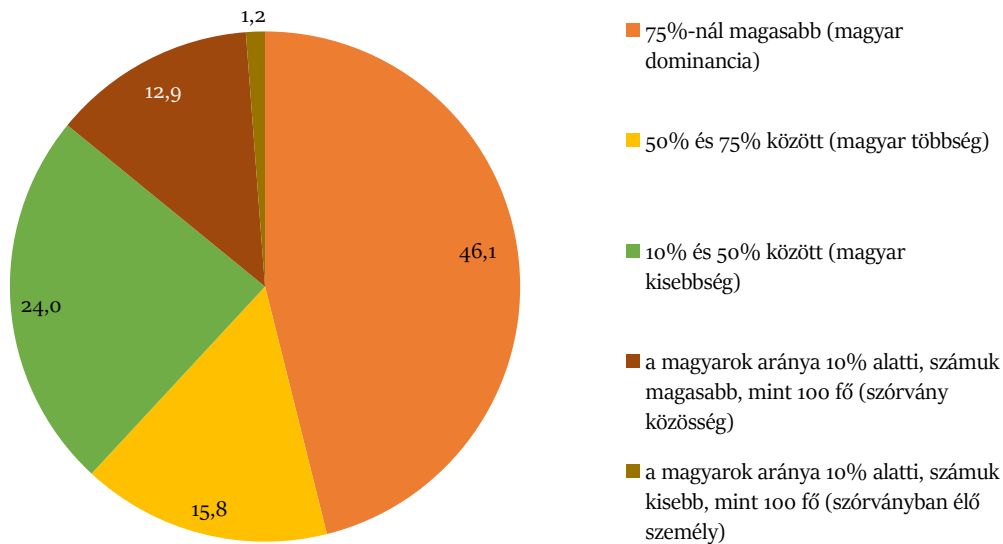
2. ábra. Ukrajna és Kárpátalja népesszámának alakulása, valamint a magyar nemzetiségűek száma Kárpátalján 1959 és 2001 között

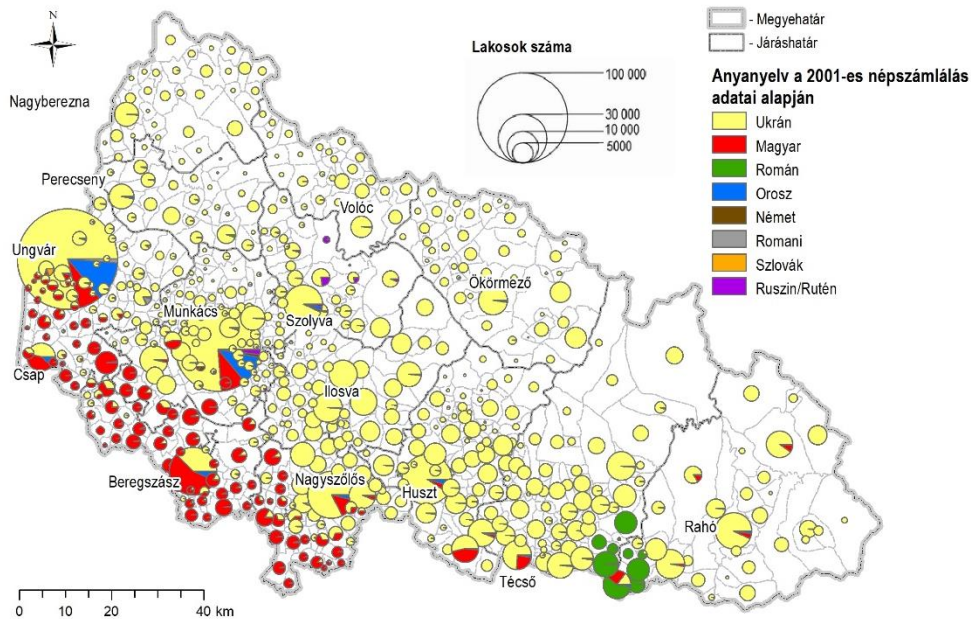
3. ábra. A kisebbségi nyelvek beszélőinek száma Ukrajnában a 2001-es census adatai alapján

4. ábra. A magyar nemzetiségűek megoszlása a települések nemzetiségi összetétele tekintetében Kárpátalján a 2001-es census adatai alapján (%)

5. ábra. A lakosság anyanyelvi összetétele Kárpátalján településenként a 2001-es census adatai alapján

Oktatás

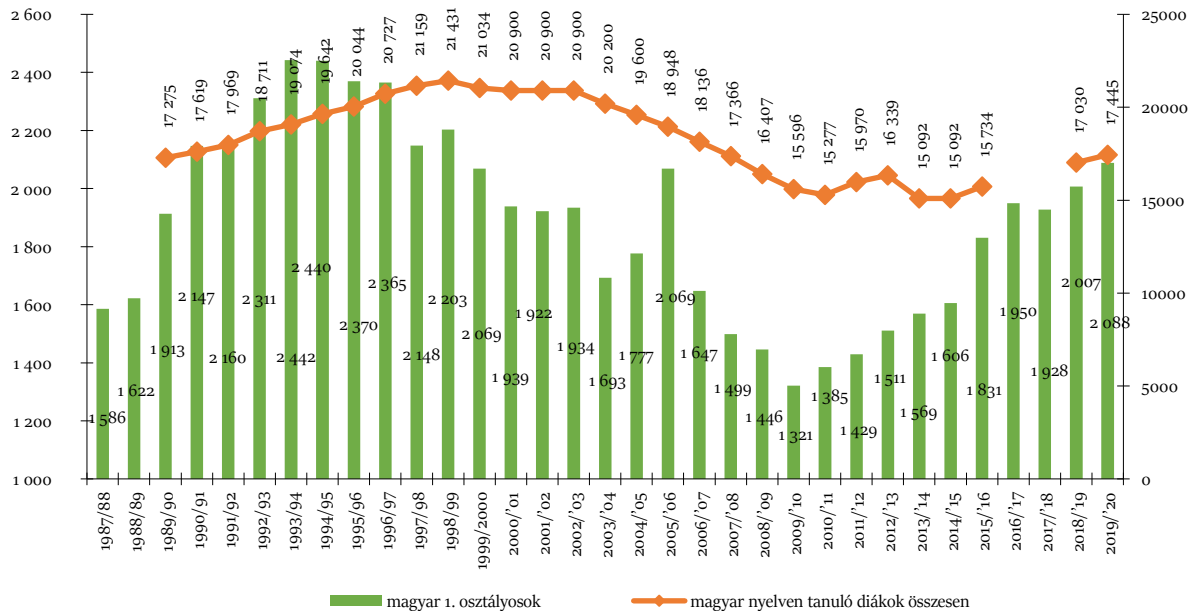
A magyar nyelvű oktatásnak nagy hagyományai vannak a mai Kárpátalja területén: akkor is működtek itt magyar iskolák, amikor a régió Csehszlovákiához vagy a Szovjetunióhoz tartozott. A független Ukrajna is lehetővé tette a magyar nyelvű oktatási rendszer működését, sőt fejlődését (6. ábra). A 2019/2020. tanévben Kárpátalján 97 magyar nyelven (is) oktató iskolában közel 16 ezer gyermek tanult magyar nyelven.

Nem minden magyar tanul(hat) azonban anyanyelvén. Minél magasabb oktatási szintről van szó, annál több magyar gyerek és fiatal tanul az állam hivatalos nyelvén (7. ábra). A többségi nyelven tanulók egy része saját elhatározásból választotta az államnyelven való tanulást; vannak azonban olyanok is, akik kényszerből (mert településükön, lakóhelyük közelében nincs magyar óvoda, iskola).

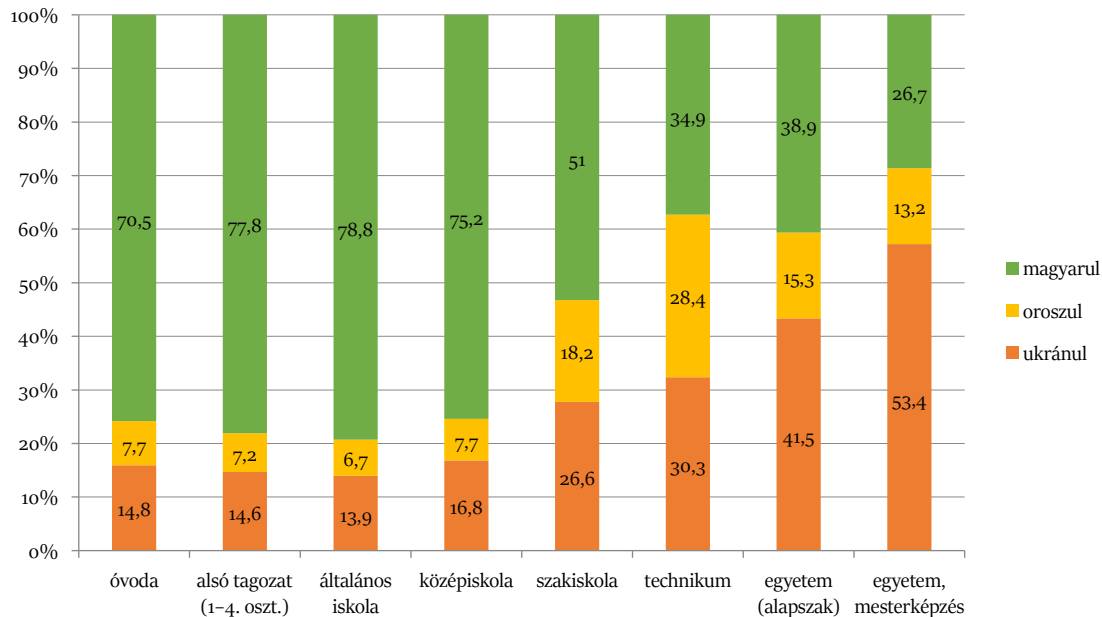
Mivel a felsőoktatás nyelve a Szovjetunióban az orosz volt, a szláv nyelvűek előnyösebb helyzetben voltak. A 2001-es census adataiból jól látható, hogy az orosz nemzetiségűek körében volt a legmagasabb a felső végzettséggel rendelkezők aránya Ukrajnában, és a nem szláv (moldáv, magyar, román) nyelvet beszélők között pedig a legalacsonyabb (8. ábra).

Az oktatási diszkriminációt jelzi, hogy egy a régióban élő ukránok és magyarok reprezentatív mintáján végzett kutatás adatai szerint Kárpátalján az ukrán nemzetiségűek kedvezőbb iskolázottsági mutatókkal rendelkeznek, mint a magyarok (9. ábra).

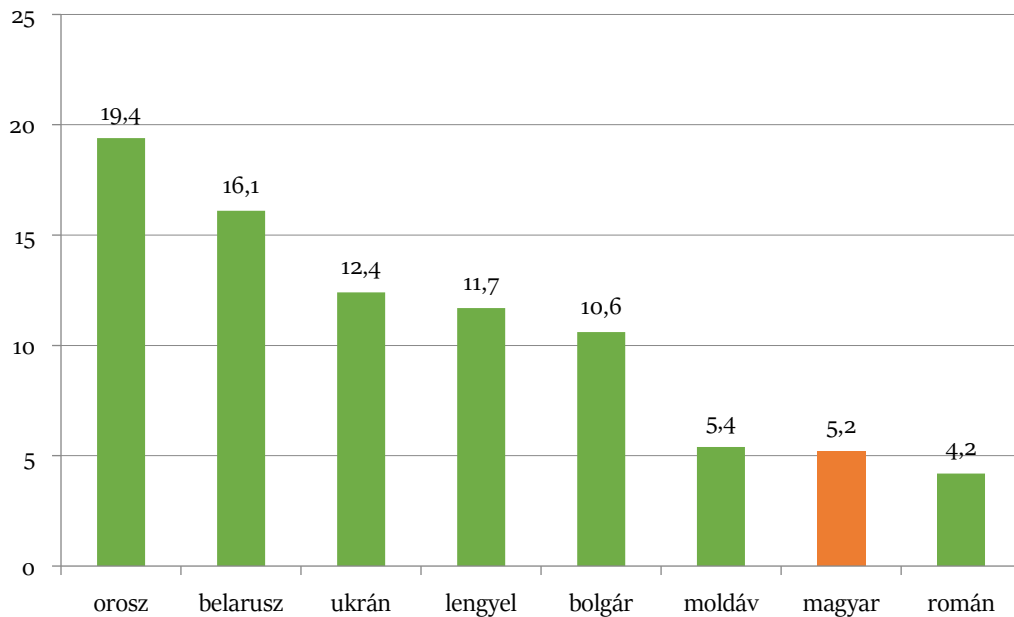
6. ábra. A magyar tannyelvű iskolák tanulólétszáma, illetve a magyar nyelven oktató iskolák első osztályaiba beiratkozó gyerekek száma Kárpátalján 1987 és 2020 között

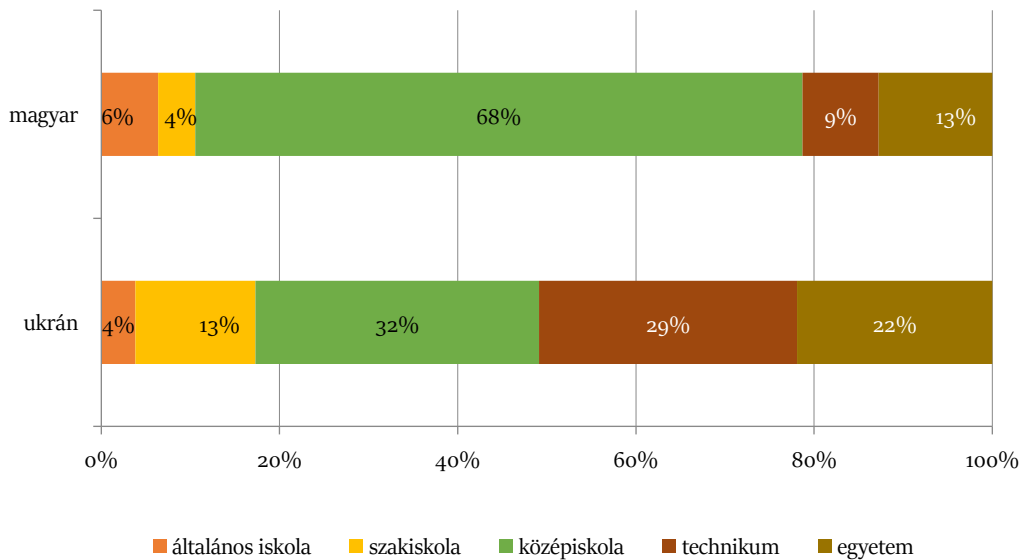
7. ábra. A magyarul, illetve többségi nyelven tanulók %-os aránya az egyes oktatási szinteken a Tandem 2016 kutatás adatai alapján (N=362)

8. ábra. A felső végzettséggel rendelkezők %-os aránya Ukrajnában nemzetiségek szerint a 2001-es census adatai alapján

9. ábra. A magyar és ukrán nemzetiségűek iskolázottsági mutatói Kárpátalján a Tandem 2016 adatai alapján

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola 1996-os megalapítása után 2001-ben bocsátotta ki első végzőseit. A magyar nyelven oktató főiskola végzősei – kiegészülve az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar–Ukrán Oktatási-Tudományos Intézetében végzett hallgatókkal – a 2001-es adatokhoz képest jelentősen javítottak a kárpátaljai magyar lakosság iskolázottsági mutatóin: érzékelhető módon nőtt a felső végzettséggel rendelkezők aránya a kárpátaljai magyarok körében, főként a fiatalabb generációknál (10. ábra).

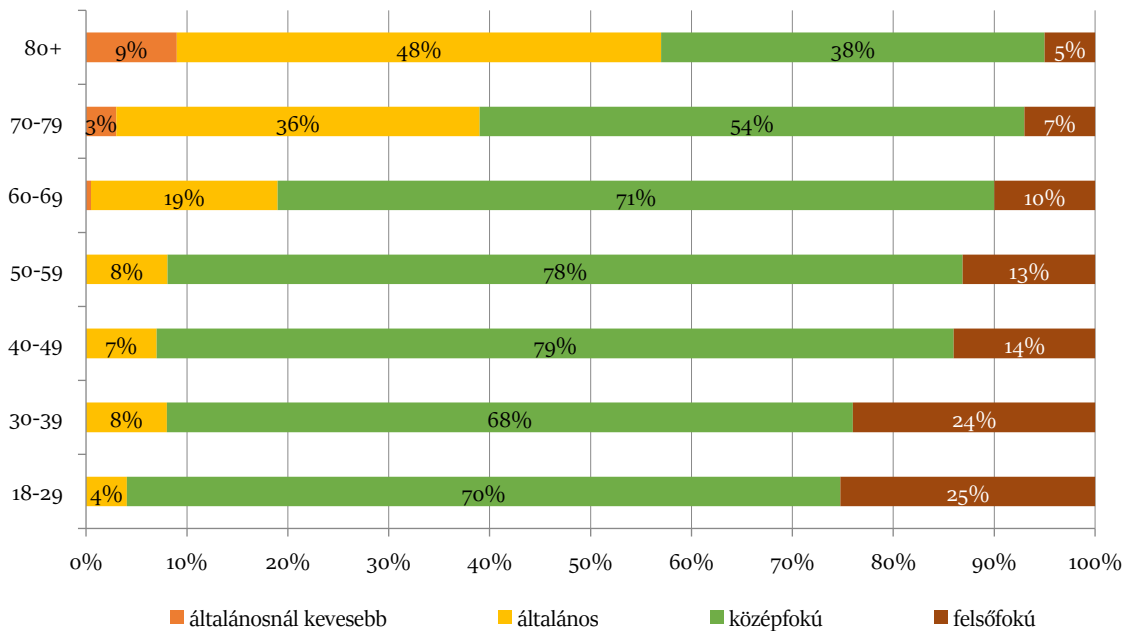
A 2017-ben megszavazott új oktatási törvény és a hozzá kapcsolódó jogszabályok révén Ukrajna vissza akarja szorítani az anyanyelv szerepét az oktatás minden szintjén, és az állampolgárokat az ukrán nyelven folyó képzés felé tereli. Az új jogszabályok következtében a magyar és román tannyelvű iskolákban 2023-tól, az orosz nyelvű intézmények esetében pedig 2020. szeptember 1-től az 5. osztálytól kezdve a tantárgyak bizonyos részét már nem tanulhatják anyanyelvükön a gyerekek, hanem át kell állniuk a részben államnyelven folyó oktatásra (2. táblázat). A 2. táblázat celláiban a 100% azt jelenti, hogy ma még – természetesen az idegen nyelv órák, valamint az ukrán nyelv és ukrán irodalom órák kivételével – az összes többi tárgyat anyanyelven oktatják.

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola épülete

(A fotót készítette: Fülöp László)

10. ábra. A legmagasabb iskolai végzettség a kárpátaljai magyarok körében korosztályonként a Summa 2017 kutatás adatai tükrében

2. táblázat. Az anyanyelv megjelenésének maximális aránya a közoktatás különböző szintjein a 2017-es oktatási törvény 7. cikke, az általános középfokú oktatásról szóló törvény 5. cikke és az államnyelvi törvény 21. cikke alapján

	1-4. oszt.	5. oszt.	9. oszt.	10-12. oszt.	Kiket érint?
a többségi nemzet képviselői	100	100	100	100	ukránok
őshonos népek	100	100	100	100	krími tatárok
nemzeti kisebbségek, kiknek nyelve az EU-ban hivatalos nyelv	100	80	60	40	magyarok, románok
nemzeti kisebbségek, kiknek nyelve az EU-ban <i>nem</i> hivatalos nyelv	100	20	20	20	oroszkok, belaruszok

Egyházak

Az ukrainai népszámlálás nem tartalmaz adatokat a népesség vallási, felekezeti összetételéről. A szociológiai felmérésekből tudjuk azonban, hogy Ukrajna lakosságának legnagyobb része keleti keresztény, vagyis ortodox (3. táblázat), a magyarok abszolút többsége azonban a nyugati keresztény egyházak híve. A kárpátaljai magyarok legnagyobb része református, de a jelentős hányada római vagy görögkatolikus (11. ábra).

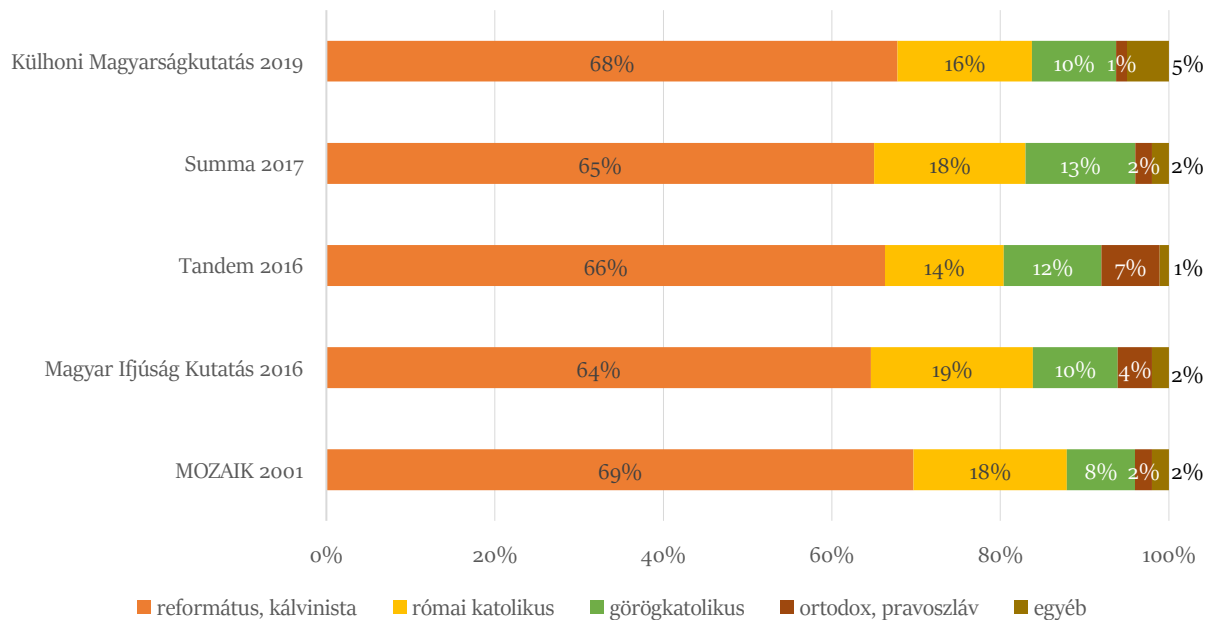

*Beregszász
(A fotót készítette: Bunda Szabolcs)*

3. táblázat. Ukrajna lakosságának egyházi felekezet szerinti megoszlása egy szociológiai felmérés adatai alapján (2019)

Egyházi felekezet	%
ortodox (pravoszláv)	79
római katolikus	1
görögkatolikus	9
protestáns	1
egyéb	3
ateista	4
nem tudja/nem válaszolt	3
<i>összesen</i>	<i>100</i>

11. ábra. A kárpátaljai magyar közösség felekezeti összetétele különböző szociológiai kutatások adatai alapján

Nyelvi jogok

A kisebbségi nyelvek jogi státusa 6 fokozattal, szinttel jellemezhető (4. táblázat):

- (5) A kisebbség nyelve *az egész ország területén* államnyelv vagy hivatalos nyelv.
- (4) Egy kisebb-nagyobb *regionális egység* (országrészt, tartományt, autonóm területet, megyét, körzetet) *hivatalos nyelve*.
- (3) A nyelv használatát *engedélyezik a nyilvános érintkezésben*, megjelenik az *oktatásban*, a *kulturális életben*, a *sajtóban*, bizonyos esetekben a *hivatalos helyzetekben* is használható, bár a nyelvnek nincs hivatalos státusa.
- (2) A nyelv használatát *tolerálják a magánéletben*, esetleg az *egyházi életben* és a *magániskolákban*, de az állam által kontrollált színtereken *nem (vagy korlátozottan) használható*.
- (1) A nyelv használatát *tiltják* a törvények, rendeletek.
- (0) *Nem ismerik el* a nyelv létezését, önállóságát.

4. táblázat. A mai Kárpátalján használatos nyelvek jogi státusza (1868–2020 között) 6 fokú skálán

Nyelvek → Államok ↓	Ruszin	Ukrán	Magyar	Orosz	Szlovák	Román	Cigány	Jiddis
Magyar Királyság (Osztrák-Magyar Monarchia részeként)	3	3	5	3	3	3	0	0
(Első) Csehszlovák Köztársaság	4	4	3	3	5	3	2	3
Cseh-Szlovák Köztársaság	2	4	3	3	5	3	2	3
Kárpáti Ukrajna	2	5	2	3	2	2	2	2
Magyar Királyság	4	1	5	3	2	2	2	2
Kárpátontúli Ukrajna	0	5	2	5	2	2	2	2
Szovjetunió	0	4	3	5	3	2	2	2
Ukrajna (1991–2012)	0	5	3	3	3	3	2	2
Ukrajna (2012–2018)	2	5	4	3	3	3	2	2
Ukrajna (2019-től)	0	5	2	2	2	2	2	2

Az összefoglaló táblázatból kitűnik, hogy:

- A mai Kárpátalja területén használatos nyelvek jogi státusza többször is változott az elmúlt száz évben.
- A régióban használatos nyelvek között egy sincs, melynek státusa állandó lett volna az elmúlt száz évben.
- Az államfordulatok minden esetben átrendezték a nyelvek közötti hierarchiát.
- Az elmúlt száz évben 6 alkalommal változott meg a hivatalos nyelv, ami minden esetben változást, az alkalmazkodás kényszerét hozta a régióban élő emberek számára.
- Ha konkrétan a magyar nyelv státuszát és annak változásait vizsgáljuk meg közelebbről, láthatjuk, hogy nyelvpolitikai helyzete a független Ukrajnában sem állandó.
- A 2012-es nyelvtörvény kedvező irányú változást hozott, ám a 2019-ben megszavazott államnyelvi törvény az 1991-es állapothoz képest is visszavetette a magyar nyelv státuszát Kárpátalján.
- Az elmúlt évszázad során több államalakulat is lehetővé tette, hogy regionális és/vagy helyi szinten a kisebbségi nyelvek is használhatók legyenek hivatalos nyelvként.
- A 2019-es ukrán államnyelvi törvény megvonta a magyar nyelv regionális hivatalos nyelvi státuszát, és nyelvünk még a közel száz százalékban magyarok lakta településeken sem használható hivatalos nyelvként a megyei, járási vagy helyi önkormányzatok munkájában (5. táblázat).

5. táblázat. A hivatalos nyelv funkcióit betöltő nyelv(ek) országos, regionális és helyi szinten a mai Kárpátalja területén (1868–2020)

	országos (birodalmi) szinten	regionális szinten	helyi (települési) szinten
Magyar Királyság (Osztrák–Magyar Monarchia részeként)	német	magyar	a helyi többség nyelve
(Első) Csehszlovák Köztársaság	csehszlovák	csehszlovák, ruszin	a csehszlovák mellett az a nyelv, melynek beszélői elérték a 20%-os arányt
Cseh-Szlovák Köztársaság	csehszlovák	csehszlovák, ruszin	az a nyelv, melynek beszélői elérték a 20%-os arányt
Kárpáti Ukrajna	ukrán	ukrán	ukrán
Magyar Királyság	magyar	magyar, magyar-orosz (ruszin)	magyar, magyar-orosz (ruszin)
Kárpátontúli Ukrajna Szovjetunió	orosz, ukrán	orosz, ukrán	orosz, ukrán
Ukrajna (1991–2012)	ukrán	ukrán	az ukrán mellett annak a nemzeti kisebbségnek a nyelve, amelynek aránya meghaladja az 50%-ot
Ukrajna (2012–2018)	ukrán	ukrán, magyar	az ukrán mellett az a nyelv, mely anyanyelvi beszélőinek aránya eléri a 10%-ot
Ukrajna (2019-től)	ukrán	ukrán	ukrán

A kisebbségi nyelvek – köztük a magyar – státusza azért változhat, illetve csökkenhet akár még ma, a 21. században is, mert a jelenleg hatályos nemzetközi jog sajnos nem kodifikál megfelelő védelmi mechanizmusokat a kisebbségi nyelvek beszélői számára. Ukrajna például – az Európa Tanács Szakértői Bizottságának 2017-es monitoringja alapján – még a Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartája ratifikációja során vállalt kötelezettségeit sem teljesíti teljes mértékben.

A Szakértői Bizottság 4 fokozatú skálát használt értékelése során a kötelezettségek kapcsán:

- (4): **Megvalósult:** a politikák, a jogszabályok és a gyakorlat megfelel a Karta követelményeinek.
- (3): **Részből teljesült:** a politikák és a jogszabályok teljes egészében vagy részben megfelelnek a Karta rendelkezéseinek, de a kötelezettségvállalást csak részben hajtják végre a gyakorlatban.
- (2): **Formálisan teljesült:** a szakpolitikák és a jogszabályok összhangban vannak a Kartával, de a gyakorlatban nincsenek végrehajtva a vállalások.
- (1): **Nem teljesült:** a kötelezettség teljesítése érdekében a politika, a jog és a gyakorlat területén nem tettek lépéseket a hatóságok, vagy a Szakértői Bizottság több monitoring cikluson át sem kapott semmilyen információt azok végrehajtásáról.

Ha megvizsgáljuk például, hogy a Szakértői Bizottság 2017-es értékelése szerint hogyan teljesítette Kijev a például a Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartája 10. cikkében vállalt kötelezettségeit, kiderül, hogy egyetlen pontot sem teljesített teljes mértékben (6. táblázat).

6. táblázat. Hogyan teljesítette Kijev a regionális vagy kisebbségi nyelvek közigazgatásban való használatának támogatása kapcsán vállalt kötelezettségeit az Európa Tanács Szakértői Bizottságának értékelése szerint (4: megvalósult; 3: részben teljesült; 2: formálisan teljesült; 1: nem teljesült)

10. cikk 2. pont:

Azon helyi és regionális hatóságokat illetően, melyek területén a regionális vagy kisebbségi nyelveket használók száma az alábbi intézkedéseket indokolja, a Felek vállalják, hogy megengedik és/vagy bátorítják:

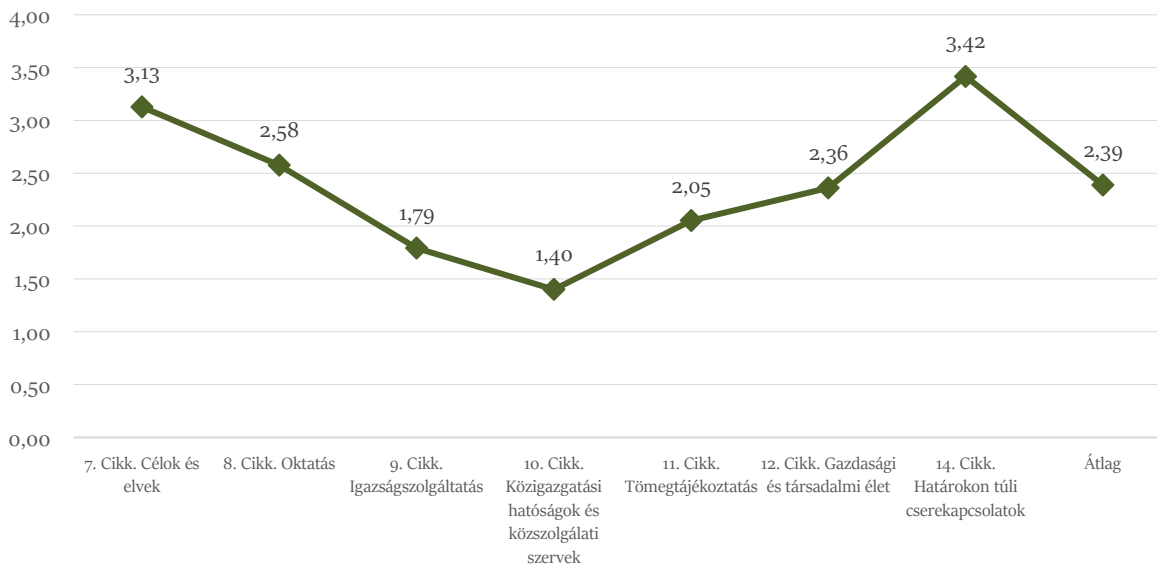
a) a regionális vagy kisebbségi nyelvek használatát a regionális vagy helyi közigazgatásban;	3
b) a regionális vagy kisebbségi nyelveket használóknak azt a lehetőséget, hogy szóbeli vagy írásbeli kérelmeket ezeken a nyelveken nyújthassanak be;	–
c) a regionális testületek hivatalos dokumentumaikat a regionális vagy kisebbségi nyelveken is közzétegyék;	1
d) a helyi testületek dokumentumaikat a regionális vagy kisebbségi nyelveken is közzétegyék;	1
e) hogy a regionális testületek közgyűlési vitáiban a regionális vagy kisebbségi nyelveket használják, ami azonban nem zárja ki az állam hivatalos nyelvének/nyelveinek használatát;	1
f) hogy a helyi testületek közgyűlési vitáiban a regionális vagy kisebbségi nyelveket használják, ami azonban nem zárja ki az állam hivatalos nyelvének/nyelveinek használatát;	3
g) a helyneveknél a regionális vagy kisebbségi nyelveken hagyományos és helyes formák használatát vagy elfogadását, ha szükséges a hivatalos nyelv(ek) szerinti elnevezésekkel együttesen használva.	3

A Karta más cikkei kapcsán valamivel magasabb arányban teljesítette Ukrajna a saját maga által vállalt kötelezettségeit, azonban a teljesítés szintje átlagosan valamivel alatta marad a részben teljesült minősítésnek, s ennél magasabb értéket a Karta egyetlen cikkének alkalmazása terén sem ért el Kijev a független testület értékelése alapján (12. ábra).

Tévút az ukrán nyelvpolitikában – elemző áttekintés az ukrán nyelvpolitikáról magyar, ukrán és angol nyelven

12. ábra. Hogyan teljesítette Kijev a regionális vagy kisebbségi nyelvek támogatása kapcsán a Nyelvi Karta ratifikálásával vállalt kötelezettségeit az ET Szakértői Bizottságának 2017-es értékelése szerint (4: megvalósult; 3: részben teljesült; 2: formálisan teljesült; 1: nem teljesült)

Nyelvhasználat, identitás

A 19–20. század fordulóján Magyarországon, illetve Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyében a magyarok abszolút többsége egynyelvű volt ugyan, ám a mai Kárpátalja területén élő magyarok körében jelentős volt azoknak az aránya is, akik anyanyelvük mellett más nyelve(ke)n is beszéltek. S bár igaz, hogy az 1880 és 1910 között eltelt időszakban mind a négy említett északkeleti vármegyében valamivel csökkent a többnyelvű magyarok aránya, 1910-ben Máramarosban még a magyar anyanyelvűek csaknem fele, Ungban közel két ötöde, Ugocsában az ötöde, Beregben pedig a hatoda (legalább) kétnyelvű volt (6. táblázat).

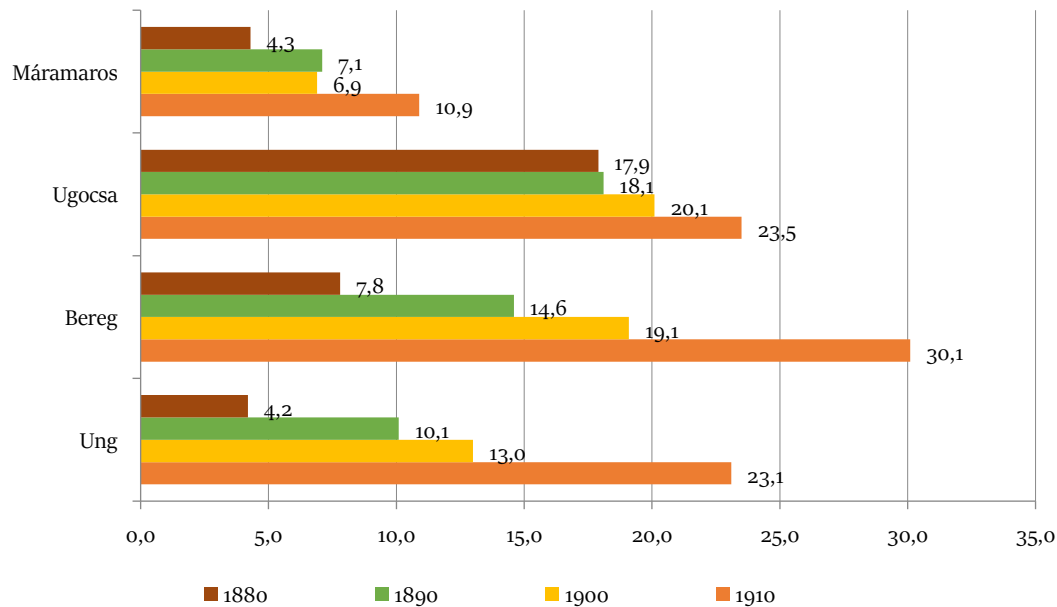

Mezőgecse község helységnev- és üdvözlőtáblája

6. táblázat. A magyar anyanyelvű, de más nyelvet is beszélő lakosság százalékos aránya Magyarországon és a négy vizsgált vármegyében (1880–1910)

	1880	1890	1900	1910
Magyarország	17,5	18,6	20,5	18,6
Ung	38,3	37,5	33,9	37,4
Bereg	23,3	18,2	16,3	16,3
Ugocsa	26,9	27,7	20,8	22,0
Máramaros	51,6	51,5	49,2	45,9

13. ábra. A nem magyar anyanyelvű, de magyarul is beszélő lakosság arányának változása 1880–1910 között a népszámlálási adatok alapján (%)

Mindeközben 1890 és 1910 között számottevően nőtt a magyarul beszélők aránya a nem magyar ajkúak körében Magyarország északkeleti régiójában is (13. ábra).

Ha összevetjük a 6. táblázat és a 13. ábra adatait (tehát azt, hogy a magyar anyanyelvűeknek mekkora hányada volt kétnyelvű, azzal, hogy a nem magyar anyanyelvűeknek mekkora része beszélte az államnyelvet), kiderül, hogy a kétnyelvű magyarok aránya magasabb, mint a nemzetiségek körében azoknak a hányada, akik tudtak magyarul. A 19–20. század fordulóján megtartott négy népszámlálás adatai alapján kiderül, hogy a Magyarországon élő rutének körében ugyan az 1880-as 5,5%-ról 1910-re már 14%-ra emelkedett azoknak az aránya, akik beszélték az államnyelvet, de az általunk vizsgált négy vármegyében a magyar nyelv ismerete nem terjedt gyorsan a szláv lakosság körében. 1910-ben a négy vármegye közül csupán Beregben érte el a magyarul is beszélő rutének aránya a 25%-ot. Sőt: a magyar anyanyelvűek körében közel akkora volt a rutén nyelvet ismerők aránya, mint fordítva (7. táblázat). Máramarosban például az 1910-es census azt rögzítette, hogy a vármegyében élő magyar anyanyelvűek csaknem negyede beszélt ruténul, ugyanakkor a rutén népességnek csak 8 százaléka tudott magyarul. Ebben a vármegyében mind a négy korabeli census azt rögzítette, hogy a környezeti szláv nyelvet a magyarok körében többen ismerték, mint ahányan az államnyelvet elsajátították a kisebbségiek közül.

7. táblázat. Az egymás nyelvét beszélők százalékos aránya a rutének, illetve magyarok között

	1880		1890		1900		1910	
	rutének magyarul	magyarok ruténul	rutének magyarul	magyarok ruténul	rutének magyarul	magyarok ruténul	rutének magyarul	magyarok ruténul
Magyarország	5,5	0,3	7,3	0,3	8,4	0,3	14,0	0,5
Üng	2,9	2,7	4,1	3,7	8,1	5,0	16,0	8,9
Bereg	5,3	7,9	10,7	7,6	15,2	7,9	25,6	14,1
Ugocsa	19,6	12,8	17,4	11,5	18,7	15,4	22,0	15,6
Máramaros	3,4	17,9	5,6	22,2	4,8	18,6	8,0	24,4

A fentiekből látszik, hogy a 19–20. század fordulóján a centrumoktól távol lévő régióban a nyelvek közötti hierarchikus viszonyokat sokkal inkább a regionális és lokális többség–kisebbség viszony, a nyelvek helyszíni hasznossága befolyásolta, és nem az állami nyelv- és oktatáspolitikai. S ha megnézzük a nyelvek ismeretére vonatkozó adatokat a 20–21. század fordulójáról, hasonló kép rajzolódik ki.

A 2001-es census adatai szerint (8. és 9. táblázat) Kárpátalján anyanyelvük mellett a legtöbben a magyar (36 ezren) és az orosz (31 ezren) nyelvet beszélték második nyelvként. Magyarul az ukrán nemzetiségűek, oroszul pedig az ukrán és magyar nemzetiségűek közül beszéltek a legtöbben. A kárpátaljaiak csaknem kétharmada (63%-a) csak anyanyelvén beszélt szabadon (14. ábra).

A nyelvi jogi viszonyok döntően befolyásolják, hogy az egyes élethelyzetekben mely nyelvek használata kötelező, megengedett vagy éppen tiltott. Egy 2016-ban a kárpátaljai ukránok és magyarok körében, összesen 1200 adatközlő bevonásával készült vizsgálat adataiból kiderül, hogy az ukrán anyanyelvűek statisztikailag szignifikánsan több helyzetben és nagyobb arányban használhatják kizárólag az ukrán nyelvet, és általában nem kényszerülnek arra, hogy más nyelvet is használjanak. Látható ugyanakkor, hogy a kizárólag a magyar nyelvet használók aránya csak a magánszférához sorolható helyzetekben kimagasló. A magyarok csupán a szomszédokkal, a barátokkal, az iskolatársakkal és a közösségi hálón történő kommunikáció során használják az ukrán mint adatközlőinél gyakrabban csak a magyar nyelvet. A magyarok tehát a legtöbb szituációban arra kényszerülnek, hogy anyanyelvük mellett vagy helyett egy másik nyelvet használjanak (15. ábra).

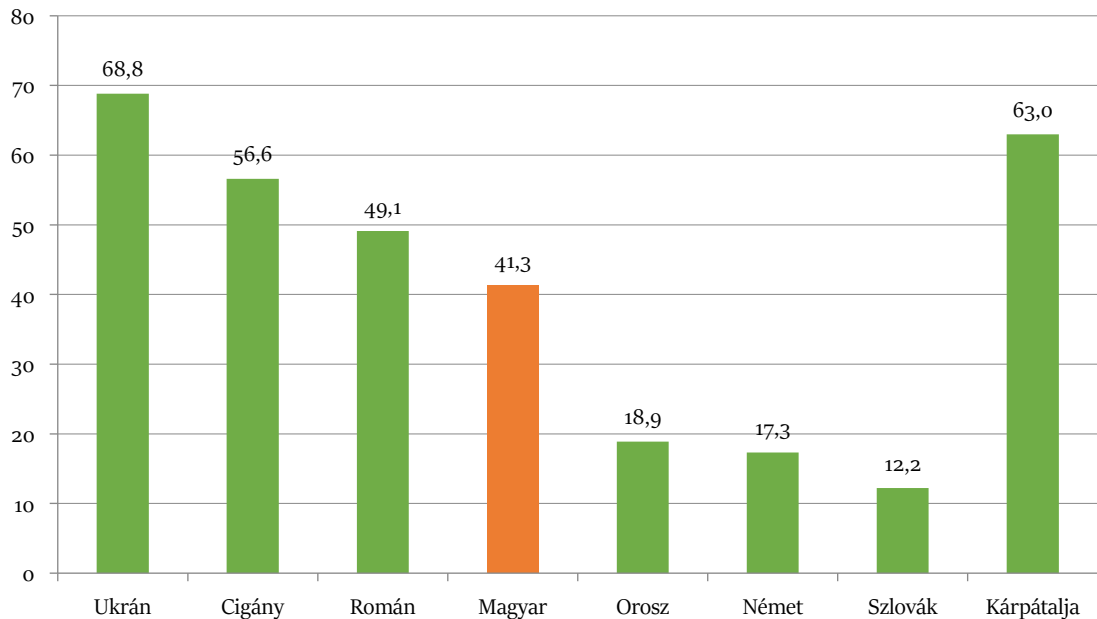
8. táblázat. Kárpátalja lakosságának nyelvtudása az 1989-es és 2001-es népszámlálások adatai alapján (fő)

Nyelvek	Anyanyelvként beszélők		Másodnyelvként beszélők		Összesen beszélők		Nem beszélők	
	1989-ben	2001-ben	1989-ben	2001-ben	1989-ben	2001-ben	1989-ben	2001-ben
	Ukrán	97 2827	1 016 268	48 106	19 699	1 020 933	1 035 967	224 685
Magyar	166 700	158 729	12 500	38 694	179 200	197 423	1 066 418	1 057 191
Orosz	62 150	36 412	670 046	32 877	732 196	69 289	513 422	1 185 325

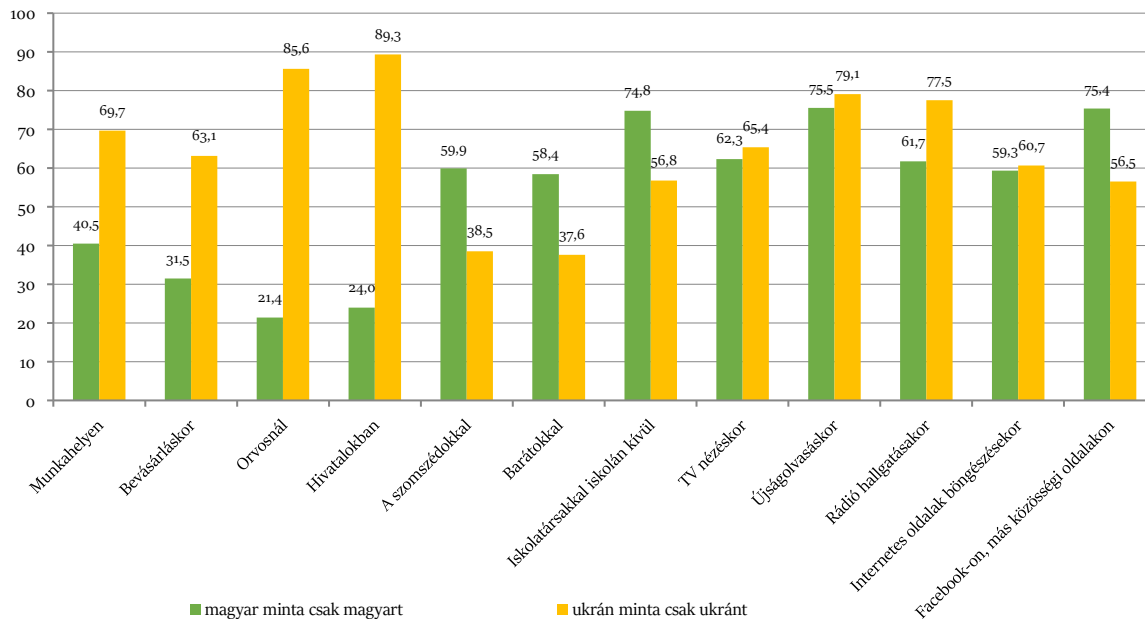
9. táblázat. Kárpátalja lakosságának nyelvtudása az 1989-es és 2001-es népszámlálások adatai alapján (az összlakosság százalékában)

Nyelvek	Anyanyelvként beszélik		Másodnyelvként beszélik		Összesen beszélik		Nem beszélik	
	1989-ben	2001-ben	1989-ben	2001-ben	1989-ben	2001-ben	1989-ben	2001-ben
Ukrán	78,10	81,00	3,86	1,57	81,96	82,57	18,04	17,43
Magyar	13,38	12,65	1,00	3,08	14,39	15,74	85,61	84,26
Orosz	4,99	2,90	53,79	2,62	58,78	5,52	41,22	94,48

14. ábra. A csak anyanyelvükön beszélők százalékos aránya Kárpátalján nemzetiségenként a 2001-es népszámlálás adatai alapján

15. ábra. Az anyanyelv kizárólagos megjelenése különböző nyelvhasználati szintereken az ukrán és a magyar mintában a Tandem 2016 kutatás adatai alapján (%)

Gazdaság

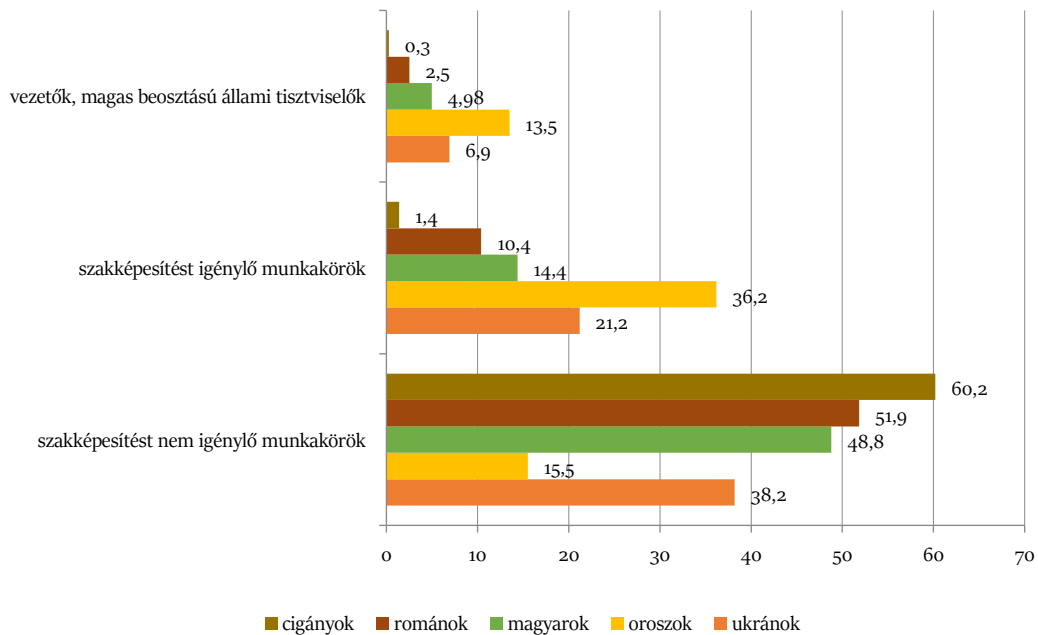
A többség–kisebbség hierarchikus viszonya, illetve a szovjet korszak politikájának öröksége tükröződik abban, hogy az orosz és ukrán nemzetiségűek felülreprezentáltak a vezető beosztásúak körében, miközben a magyarok aránya a kétkezi munkások között magasabb (16. ábra).

A 2016-ban a kárpátaljai ukránok és magyarok reprezentatív mintáján végzett Tandem 2016 című kutatás adatai javuló tendenciákra engednek következtetni, bár az egyenlőtlenség nyomai máig érzékelhetők: a magyarok körében magasabb a beosztottak, illetve a munkaerőpiacon inaktív munkaképes korúak, illetve alacsonyabb a vezető beosztásúak aránya, mint az ukránok között (17. ábra).

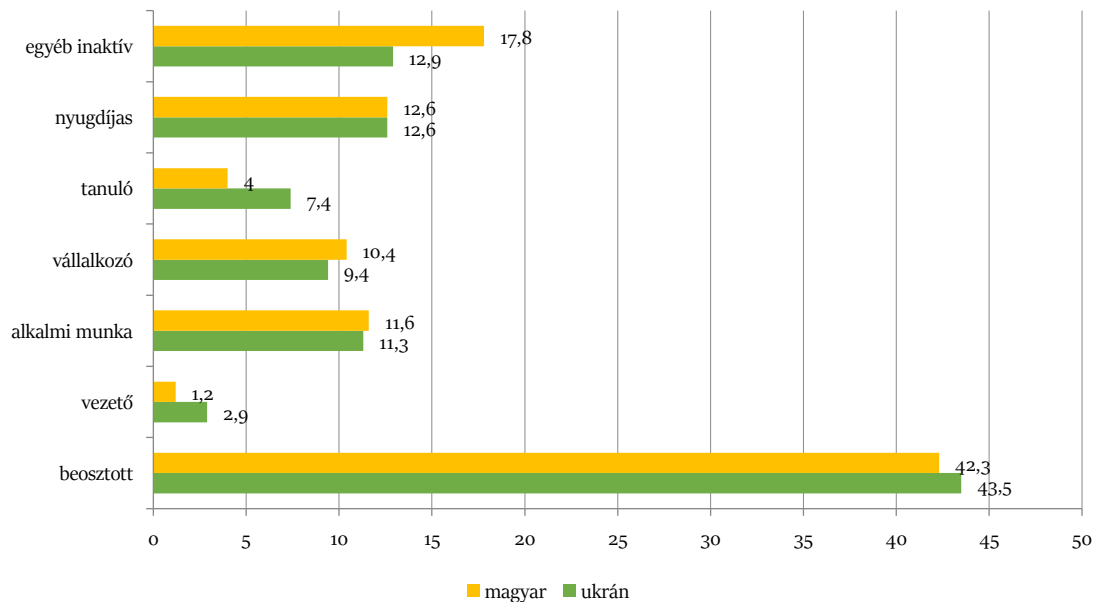

Természiállítás a Bereg Fest nevű rendezvényen

16. ábra. Az egyes nemzetiségek foglalkoztatási ágak szerint Kárpátalján a 2001-es népszámlálás adatai szerint (%)

17. ábra. A felnőtt kárpátaljai ukránok és magyarok társadalmi aktivitása (a Tandem 2016 kutatás adatai alapján; %)

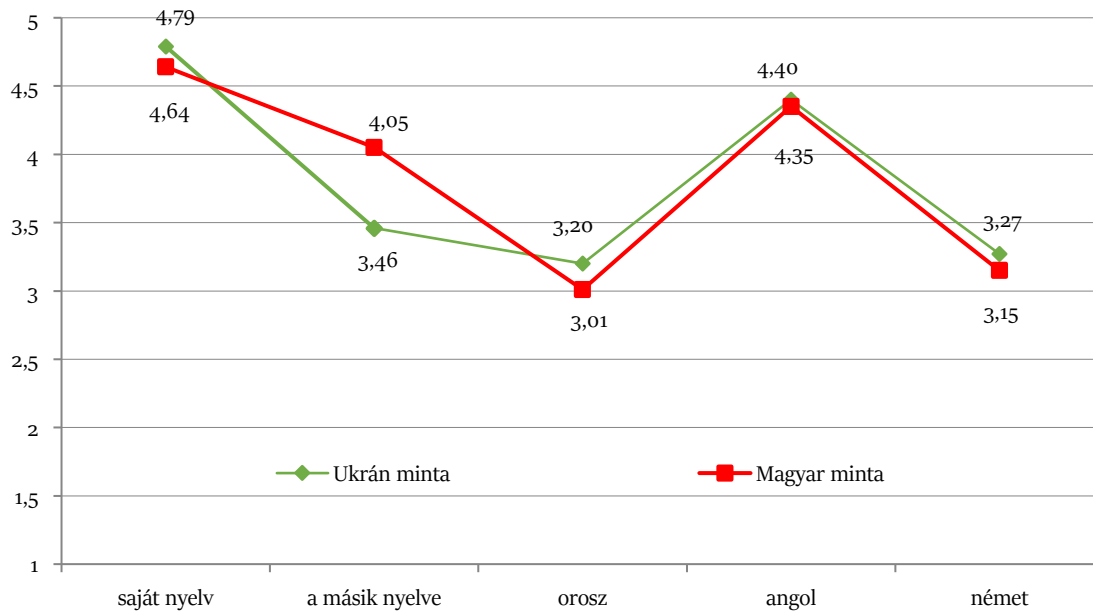

A nyelvek jövője szempontjából lényeges a presztízsük, a gazdasági hasznosságukba vetett hit: az értéktelennek, haszontalannak tekintett nyelvet nem adják tovább a következő nemzedék számára az emberek. 2016-ban a kárpátaljai ukránok és magyarok körében egyaránt rákérdeztünk arra, hogy gyermekük későbbi boldogulása érdekében mennyire tartják fontosnak adatközlőink az ukrán, a magyar, az orosz, az angol és a német nyelvet. Az egyes nyelvek fontosságát 1-től (egyáltalán nem fontos) 5-ig (nagyon fontos) terjedő skálán értékelték a megkérdezettek. Mindkét minta nagyon fontosnak tartotta a saját nyelvét. Második legfontosabb nyelvként mind az ukrán, mind a magyar minta a globális világnyelvet, az angolt nevezte meg. A harmadik legmagasabb értéket mindkét mintában a másik nyelve kapta: az ukránok eszerint magasra értékelik a magyar, a magyarok pedig az ukrán nyelv szerepét gyermekük jövője szempontjából. Mindkét minta valamivel fontosabbnak, hasznosabbnak tartja a jövő nemzedék számára a német nyelvet, mint az orosz (18. ábra).

Ukrán, magyar és angol nyelvű feliratok egy gyorsbüfé bódéján

18. ábra. A nyelvek fontosságának megítélése a gyermekük jövője szempontjából (átlagértékek: 1=egyáltalán nem fontos, 5=nagyon fontos)

Érdekképviselet

A Szovjetunió végnapjaiban alakult meg a kárpátaljai magyarok máig legnagyobb érdekvédelmi szervezete, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ), majd néhány évvel később létrejött az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség (UMDSZ). A szakmai alapon szerveződő civil szervezetekkel (pl. Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség, Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége, Kárpátaljai Magyar Akadémiai Tanács stb.) együtt kétségkívül a magyar nemzeti közösség a legszervezettebb kisebbség Ukrajnában. A magyarság érdekképviseleti szervei által jelentősen hozzájárult Ukrajna demokratizálódásához, euroatlanti integrációs út választásához, illetve integrációs törekvéseinek aktív támogatója, nélkülözhetetlen módon hozzájárul az ország és Kárpátalja politikai stabilitásának és etnikumközi békéjének fenntartásához.

A kárpátaljai magyarok – annak ellenére, hogy a magyarok aránya mindössze 0,3% Ukrajnában – az 1991-ben függetlenné vált Ukrajna eddigi kilenc parlamenti ciklusa közül ötben képviseltették magukat egy-egy képviselővel a 450 fős kijevi parlamentben (10. táblázat). A választás feltételeinek átalakítása következtében a 2019 nyarán megválasztott parlamentben sajnos nincs magyar képviselő Kijevben.

10. táblázat. A kárpátaljai magyarság képviselői a független Ukrajna Legfelsőbb Tanácsában

	Időszak	Képviselő
I. ciklus	1990. április – 1994. május	–
II. ciklus	1994. május – 1998. május	Tóth Mihály
III. ciklus	1998. május – 2002. május	Kovács Miklós
IV. ciklus	2002. május – 2006. május	Gajdos István
V. ciklus	2006. május – 2007. november	–
VI. ciklus	2007. november – 2012. december	–
VII. ciklus	2012. december – 2014. november	Gajdos István
VIII. ciklus	2014. november – 2019. augusztus	Brenzovics László
IX. ciklus	2019. augusztus –	–

A kárpátaljai regionális (megyei, járási) és helyi önkormányzatok képviselőtestületeiben folyamatos a magyar képviselők jelenléte (11. táblázat és 19. ábra).

A kárpátaljai magyar pártok a régió minden olyan közigazgatási egységében (Ungvár, Munkács, Beregszász és Csap megyei alárendeltségű város, Beregszászi, Nagyszőlősi, Munkácsi és Ungvári járási tanácsok) képviseletet szerzett a 2015. évi helyhatósági választásokon, ahol jelentős számban élnek magyarok. Beregszász városában és a Beregszászi járásban a magyar politikai érdekképviselet adja a legtöbb képviselőt az önkormányzatokban (19. ábra).

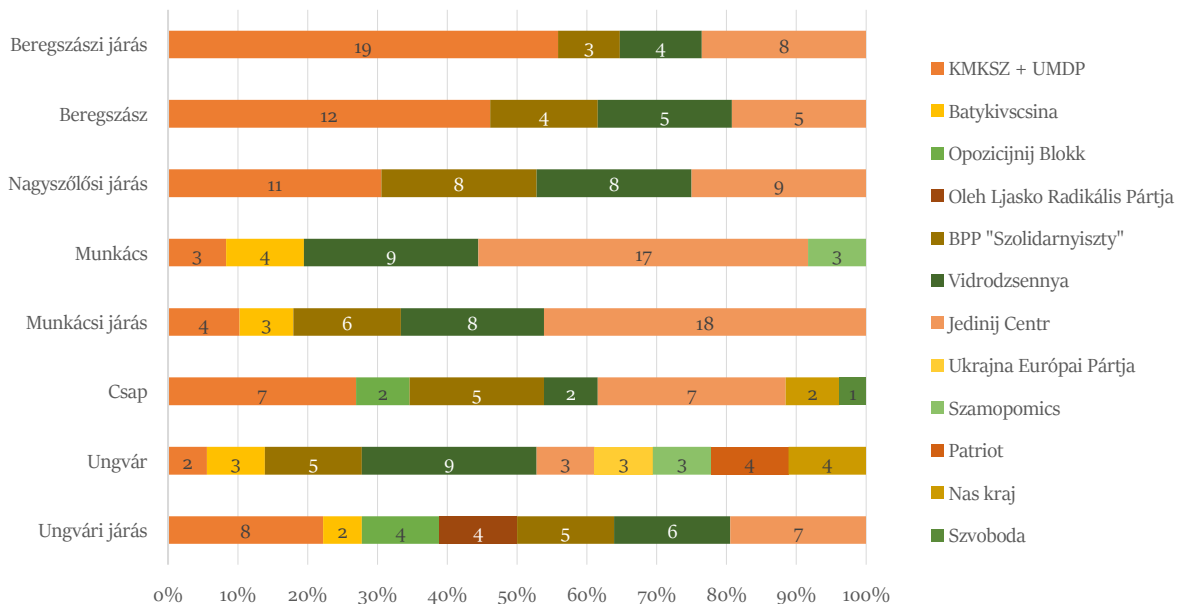

A 2020-as helyhatósági választásokat hirdető plakát Beregszászon

11. táblázat. Magyar képviselők a Kárpátaljai Megyei Tanács képviselőtestületében

	Ciklusok mandátuma	Összes képviselők száma	Magyar képviselők, ill. a magyar frakció képviselőinek száma
I. ciklus	1992. április – 1994. május	60	11
II. ciklus	1994. július – 1998. április	60	9
III. ciklus	1998. április – 2002. április	75	4
IV. ciklus	2002. április – 2006. április	85	4 (KMKSZ) és 3 (UMDSZ)
V. ciklus	2006. április – 2010. november	70	5 (KMKSZ) és 4 (UMDSZ)
VI. ciklus	2010. november – 2015. december	108	3 (KMKSZ) és 4 (UMDSZ)
VII. ciklus	2015. december –	64	8 (KMKSZ és UMDSZ közös frakció)

19. ábra. A két kárpátaljai magyar párt képviselői a magyarok által lakott közigazgatási egységekben Kárpátalján a 2015–2020-as választási ciklusban

Válogatott források

- Baranyi Béla szerk. 2009. *Kárpátalja. A Kárpát-medence régiói 11.*, Pécs–Budapest: MTA Regionális Kutatások Központja – Dialóg Campus Kiadó.
- Beregszászi Anikó – Csernicskó István – Orosz Ildikó 2001. *Nyelv, oktatás, politika*. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola.
- Brenzovics László – Zubánics László – Orosz Ildikó – Tóth Mihály – Darcsi Karolina – Csernicskó István 2020. *A nyelvi jogok folyamatos szűkítése Ukrajnában*. Beregszász–Ungvár.
- Csernicskó István 1998. *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Budapest: Osiris Kiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Csernicskó István 2013. *Államok, nyelvek, államnyelvek. Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867–2010)*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Csernicskó István 2016. *Nyelvpolitika a háborús Ukrajnában*. Ungvár: Autdor-Shark.
- Csernicskó István 2019. *Fények és árnyak Kárpátalja nyelvi tájképéből*. Ungvár: Autdor-Shark.
- Csernicskó István – Hires-László Kornélia – Karmacsai Zoltán – Márku Anita – Máté Réka – Tóth-Orosz Enikő 2020. *Tévút az ukrán nyelvpolitikában Ukrajna törvénye „Az ukrán mint államnyelv működésének biztosításáról” (elemző áttekintés)*. Törökbálint: Termini Egyesület.
- Csernicskó István – Orosz Ildikó 2019. *The Hungarian language in Education in Ukraine*. Leeuwarden: Mercator European Research Centre on Multilingualism and Language Learning.

- Csernicskó István – Soós Kálmán 2002. Mozaik 2001. Gyorsjelentés – Kárpátalja. In: *Mozaik 2001. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében*, 91–135. Budapest: Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.
- Csernicskó István szerk. 2003. *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola.
- Csernicskó István szerk. 2010a. *Megtart a szó. Hasznosítható ismeretek a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*. Budapest–Beregszász: MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság – Hodinka Antal Intézet.
- Csernicskó István szerk. 2010b. *Nyelvek, emberek, helyzetek: a magyar, ukrán és orosz nyelv használata a kárpátaljai magyar közösségben*. Ungvár: PoliPrint.
- Fedinec Csilla – Halász Iván – Tóth Mihály 2016. *A független Ukrajna. Államépítés, alkotmányozás és elsüllyesztett kincsek*. Budapest: MTA TK Kisebbségkutató Intézet – Kalligram Kiadó.
- Fedinec Csilla – Vehes Mikola főszerk., Osztapec Jurij, Oficinszkij Roman, Szarka László, Tokár Marián és Csernicskó István szerk. 2010. *Kárpátalja 1919–2009: történelem, politika, kultúra*. Budapest: Argumentum–MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete.
- Ferenc Viktória – Kovály Katalin szerk. 2020. *Kárpátalja mozgásban: társadalmi változások és interetnikus viszonyok az Euromajdan után*. Budapest: Bethteln Gábor Alapkezelő Zrt.
- Ferenc Viktória – Molnár József 2017. A Tandem 2016 kutatás általános bemutatása és mintavételi eljárás. *Kisebbségi szemle* 2017/2. 5–19.
- Ismertté vált a megyei tanács összetétele. *Kárpátalja* hetilap. 2015. november 4., 773. szám.
<https://karpataljalap.net/2015/11/04/ismertte-valt-megyei-tanacs-osszetetele>
- Kárpátaljai Magyar Pedagógus Szövetség* adatbázisa
Központi Statisztikai Hivatal. Népszámlálási digitális adattár.
https://library.hungaricana.hu/hu/collection/kozponti_statisztikai_hivatal_nepszamlalasi_digitalis_adattar/

- Külhoni magyarok komplex kvantitatív és kvalitatív kutatás. Kárpátalja magyar nyelvű lakossága körében végzett kutatás, 2019* (Kézirat).
- Molnár József – Molnár D. István 2005. *Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében*. Beregszász: KMPSZ Tankönyv- és Taneszköz Tanácsa.
- Molnár D. István 2018. *Perifériáról perifériára. Kárpátalja népessége 1869-től napjainkig*. Budapest: MTA TK Kisebbségkutató Intézet – Kalligram Kiadó.
- Székely Levente szerk. 2018. *Magyar fiatalok a Kárpát-medencében, Magyar Ifjúság Kutatás 2016*. Budapest: Kutatópont Kft.
- Tátrai Patrik – Molnár József – Molnár D. István – Kovály Katalin – Erőss Ágnes – Ferenc Viktória – Rákóczi Krisztián 2018. *A migrációs folyamatok hatása a kárpátaljai magyarok számának alakulására. Metszetek* Vol. 7 (2018) No. 1. Pp. 5–29.
- Vehes Mikola, Molnár D. István, Molnár József, Osztapec Jurij, Oficinszkij Roman, Tokar Mariana, Fedinec Csilla és Csernicskó István szerk. 2011. *Хроніка Закарпаття 1867–2010 / Kárpátalja évszámokban 1867–2010. Ужгород–Ungvár: Hoverla*.
- Всеукраїнський перепис населення 2001. <http://2001.ukrcensus.gov.ua/>
- Конфесійна структура населення України і створення Православної Церкви України: травень 2019. <http://oou.org.ua/2019/05/24/konfesiyna-struktura-naseleण्या-ukrayiny-i-stvorenya-pravoslavnoyi-czerkvy-ukrayiny-traven-2019/>

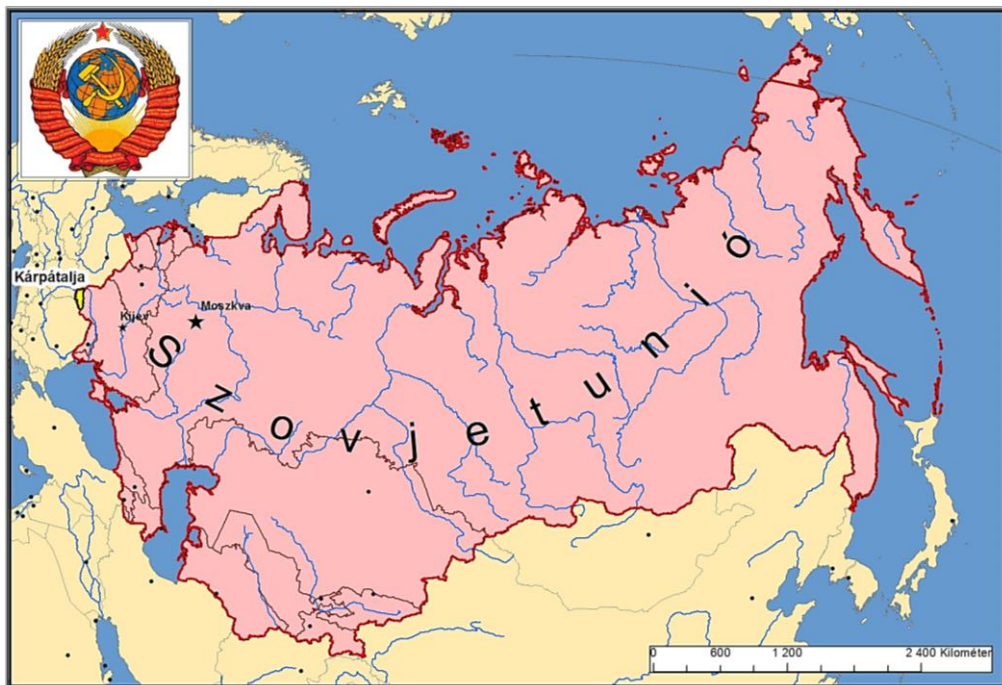
A mai Kárpátalja területe az Osztrák–Magyar Monarchián belül

A mai Kárpátalja a Magyar Királyságon belül 1942-ben

Kárpátalja a Szovjetunió kötelékében

Kárpátalja területe Ukrajnán belül

*Útban a Hoverla felé
(A fotót készítette: Bunda Szabolcs)*

DOI: 10.13140/RG.2.2.14368.20480

Kárpátalja elmúlt 100 évéről érzékletes képet nyújt a kárpátaljaiak kedvenc anekdotája, arról a képzeletbeli kárpátaljai idős emberről, akit egyszer arra kértek, meséljen valamit az életéről. Elmondta, hogy az Osztrák–Magyar Monarchiában született, Csehszlovákiában járt iskolába, Magyarországon házasodott, gyerekei a Szovjetunióban születtek, és ő maga most Ukrajnában él. Csodálkozva kérdezték tőle, hogy miért költözött olyan sokat az élete során. A válasz az volt: „Én? Egész életemben ki sem mozdultam a szülőfalumból!”

Kiadványunk célja, hogy röviden bemutassa, hogyan alakult a ma Kárpátaljaként ismert régió történelmi, oktatási, gazdasági, nyelvi, vallási helyzete az 1920-as trianoni békediktátum után napjainkig.